

В. В. Левитський,
аспірант, Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-8684-9896>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.17.114

ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ РЕГУЛЮВАННЯ РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ В АГРАРНІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ: ІНСТИТУЦІЙНО-СИСТЕМНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ЦІЛЬОВА СПРЯМОВАНІСТЬ

V. Levitskyi,
Postgraduate student, The National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

FINANCIAL MECHANISM FOR REGULATING RESOURCE CONSERVATION
IN THE AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINE: INSTITUTIONAL
AND SYSTEMIC CHARACTERISTICS AND TARGETED FOCUS

Обґрунтовано, що в основі становлення сучасного фінансового механізму регулювання ресурсозбереження в аграрній сфері України має лежати комплекс інституційних передумов: 1) удосконалення законодавчої та нормативно-правової бази ресурсозбереження; 2) розроблення державних, регіональних та місцевих програм ресурсозбереження; 3) модернізація моделі державної підтримки процесів ресурсозбереження; 4) інституціоналізація угод публічно-приватного партнерства у сфері ресурсозбереження. Встановлено, що ключовою ланкою фінансового механізму регулювання ресурсозбереження в аграрній сфері виступає поєднання примусових та заохочувальних фінансових методів. Дослідження показали, що забезпечення прискорених темпів активізації ресурсозберігаючої діяльності в аграрній сфері залежить від усестороннього використання заохочувальних фінансових методів, котрі будуть впливати на ресурсні ланцюги у сільському господарстві та секторі переробно-харчових виробництв через застосування фіскально-цінових та бюджетно-кредитних інструментів. Обґрунтовано, що основними напрямками стимулювання процесів ресурсозбереження у сфері сільського господарства виступають: усунення структурних перегинів між рослинництвом та тваринництвом; комплексне використання сільськогосподарської сировини; утилізація вторинної сільськогосподарської сировини у виробничих та енергетичних цілях; запровадження низьковуглецевих систем землеробства; розширення масштабів застосування сидератних добрив; відновлення традиційної сільськогосподарської спеціалізації адміністративних районів у відповідності з природно-кліматичними та природно-ресурсними передумовами. Встановлено, що цільова спрямованість інструментально-методологічного забезпечення фінансового механізму регулювання ресурсозбереження в секторі переробно-харчових виробництв передбачає: впровадження ресурсозберігаючих та безвідходних технологій; оптимізація логістично-складського господарства та зменшення непродуктивних втрат сировини та матеріалів; утилізація ресурсно-енергетичної цінності полів фільтрації; рециклінг твердих рослинних та тваринних відходів з метою налагодження виробництва цінних кормових добавок та енергетичних продуктів; зменшення шкідливого впливу переробно-харчових виробництв на довкілля.

It is substantiated that the formation of a modern financial mechanism for regulating resource conservation in the agricultural sector of Ukraine should be based on a set of institutional prerequisites: 1) improvement of the legislative and regulatory framework for resource conservation; 2) development of state, regional and local resource conservation programmes; 3) modernisation of the model of state support for resource conservation processes; 4) institutionalisation of public-private partnership agreements in the field of resource conservation. It is established that the key link in the financial mechanism for regulating resource conservation in the agricultural sector is a combination of compulsory and incentive financial methods. Studies have shown that ensuring accelerated rates of intensification of resource-saving activities in the agricultural sector depends on the comprehensive use of incentive financial methods that will affect the resource chains in agriculture and the food processing sector through the use of fiscal-price and budgetary-credit instruments. It is stated that the main areas of stimulation of resource saving processes in the field of agriculture are: elimination of structural inflections between crop production and livestock production; integrated use of agricultural raw materials; utilization of secondary agricultural raw materials for production and energy purposes; introduction of low-carbon farming systems; expansion of the application of siderate fertilizers; restoration of traditional agricultural specialization of administrative districts in accordance with natural-climatic and natural-resource prerequisites. It has been established that the target orientation of the instrumental and methodological support of the financial mechanism for regulating resource saving in the sector of processing and food production involves: introduction of resource-saving and waste-free technologies; optimization of logistics and warehousing and reduction of unproductive losses of raw materials; utilization of the resource and energy value of filtration fields; recycling of solid plant and animal waste in order to establish the production of valuable feed additives and energy products.

Ключові слова: фінансовий механізм, ресурсозбереження, фінансові методи, бюджетно-кредитні інструменти, утилізація, аграрний бізнес.

Key words: financial mechanism, resource saving, financial methods, budgetary and credit instruments, utilisation, agricultural business.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Аграрна сфера України в останні роки стала основною структуроутворюючою ланкою національного господарства з огляду на тренди на світових ринках продовольства та структуру створення доданої вартості всередині країни. Російська збройна агресія призвела до окупації територій України, де концентрувалися підприємства важкої індустрії, що підвищило вагомість аграрної сфери в інституційному полі нашої країни. Виходячи з перманентного підвищення вагомості аграрної сфери у відтворювальних пропорціях національного господарства, виникає необхідність більш результативного використання ресурсно-виробничого потенціалу сфери сільськогосподарського виробництва та сектору переробно-харчових виробництв. Така ціль може бути досягнута за рахунок розширення масштабів активізації процесів ресурсозбереження як в частині економії первинної природної сировини, так і в частині підвищення результативності утилізації вторинних природних ресурсів.

Водночас активізація процесів ресурсозбереження потребує застосування комплексу фінансових методів,

інструментів та важелів регуляторного впливу на суб'єкти аграрного та агропромислового підприємництва, щоб підвищити їх заінтересованість у впровадженні сучасних методів і технологій використання ресурсної цінності матеріальних ресурсів, а також раціонального використання інших складових ресурсно-виробничого потенціалу. Дієвість застосування такого роду регуляторів буде значно вищою за умови їх поєднання в структурі фінансового механізму регулювання процесів ресурсозбереження в сировинному та переробному сегментах аграрної сфери.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У вітчизняній економічній літературі в останні роки особливої актуальності набули дослідження, котрі стосуються формування фінансового механізму регулювання ресурсозбереження в аграрній сфері. Відправним пунктом розроблення такого механізму виступає інструментально-методологічне забезпечення фінансового механізму функціонування аграрних підприємств.

Існують різноманітні підходи стосовно структуризації названого механізму. Зокрема, мають місце авторські підходи, котрі фінансовий механізм функціонування аграрних підприємств зводять в основному до

сукупності інструментів бюджетної підтримки сільськогосподарських товаровиробників та використання ще деяких інструментів фінансово-кредитного спрямування.

Зокрема, І.Вдовенко розглядає фінансовий механізм функціонування аграрних підприємств як механізм державної фінансової підтримки, механізм банківського кредитування, механізм страхового захисту тощо, які за умови дієвості використовуваних інструментів та важелів впливу сприяють розвитку окремо взятого підприємства та галузі сільського господарства загалом [1, с. 89]. Така структуризація фінансового механізму функціонування аграрних підприємств в основному стосується тих інструментів, котрі застосовуються державою і поза кадром залишаються внутрішньо-корпоративні методи та інструменти, які позитивним чином можуть вплинути на використання фінансових ресурсів як у сфері сільськогосподарського виробництва, так і у сфері переробки сільськогосподарської сировини.

О.Квасниця та Т.Неклюдова розглядають фінансовий механізм функціонування аграрних підприємств як сукупність фінансових методів та важелів, нормативно-правового, інформаційного та ресурсного забезпечення, що сприяють організації процесу планування, стимулювання та раціонального використання фінансових ресурсів аграрних підприємств з метою забезпечення процесу розширеного відтворення й отримання корисного ефекту [3, с. 150]. Даний підхід стосовно систематизації інструментально-методологічного забезпечення становлення фінансового механізму функціонування аграрних підприємств варто взяти на озброєння в частині його використання при формуванні фінансового механізму регулювання ресурсозбереження в аграрній сфері України, оскільки зовнішні по відношенню до суб'єктів аграрного та агропромислового підприємництва методи та інструменти активують дію внутрішніх мотивацій та стимулів, в тому числі і стосовно прискорення процесів ресурсозбереження.

Н.Танклевська, В.Ярмоленко та О.Синенко під фінансовим механізмом функціонування аграрних підприємств розглядають складну систему, яка дає змогу розв'язати практично всі проблеми фінансової політики та фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств. Вони також виокремлюють доцільність формування регіонального фінансового механізму аграрних підприємств. Основними складовими регіонального фінансового механізму аграрних підприємств виступає державна підтримка (державні програми розвитку), кредитування, інвестування та страхування [5, с. 11].

В частині активізації процесів ресурсозбереження в секторі сільськогосподарських товаровиробників та в секторі переробно-харчових виробництв саме розроблення державних, регіональних та місцевих програм впровадження методів та технологій утилізації вторинної природної сировини, економії первинних ресурсів та зниження рівня міжцехових втрат дасть змогу підвищити рівень капіталізації сільськогосподарського виробництва в цілому і сформувати ресурсну базу виробництва різноманітних видів біологічного палива.

Виходячи з цих міркувань визріла необхідність розроблення фінансового механізму регулювання ресур-

созбереження в аграрній сфері України з врахуванням існуючого інституційного підґрунтя підтримки вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників та передових іноземних лекал стимулювання процесів економії сільськогосподарської сировини і її рециклінгу.

ЦІЛІ СТАТТІ

Метою статті є здійснення інституційно-системної характеристики та розкриття змісту цільової спрямованості фінансового механізму ресурсозбереження в аграрній сфері України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Нові енергетичні та продовольчі виклики, а також необхідність підвищення рівня комплексності використання ресурсно-виробничого потенціалу сільськогосподарського виробництва та сектору переробно-харчових виробництв вимагають активізації процесів ресурсозбереження в аграрній сфері України. Передова іноземна практика та позитивний вітчизняний досвід свідчать, що основним каталізатором прискорення процесів ресурсозбереження в сировинному та переробному секторах національного АПК виступає застосування комплексу фінансових методів та інструментів, які підвищують заінтересованість суб'єктів аграрного та агропромислового підприємництва в економії первинної сільськогосподарської сировини і її найрезультативнішому застосуванні у відтворювальному процесі. Детермінуючим чинником підбору методів та інструментів фінансового впливу на процеси економії сільськогосподарської сировини і її рециклінгу виступає багатофункціональна спрямованість самого процесу ресурсозбереження.

Активізація процесів ресурсозбереження у різних фазах переробки сільськогосподарської сировини (сільськогосподарське виробництво та сектор переробно-харчових виробництв) дасть змогу зменшити неконтрольоване попадання забруднених зворотних вод та залишків змішаних харчових відходів, а також рослинних та тваринних відходів у навколишнє природне середовище і тим самим упередити процеси забруднення біогеоценозів. Також запровадження технологій ресурсозбереження, зокрема в частині вилучення цінних компонентів вторинної сільськогосподарської сировини дасть змогу диверсифікувати виробничу програму переробно-харчових підприємств і підвищити ефективність господарювання в цілому за рахунок результативного використання вторинної сільськогосподарської сировини.

В контексті перспектив активізації процесів ресурсозбереження в аграрній сфері України необхідно також враховувати той факт, що Україна не використовує наявних резервів нарощення потужностей в органічному сільськогосподарському виробництві, незважаючи на те, що процеси природної ренатуралізації сільськогосподарських угідь у багатьох регіонах сформували сприятливі передумови для застосування органічних технологій, оскільки на ренатуралізованих землях вже багато років не застосовувалися мінеральні добрива та засоби захисту рослин та боротьби зі шкідниками [2]. Крім того, кожне підприємство сільськогосподарського спрямування має відходи твердої біо-

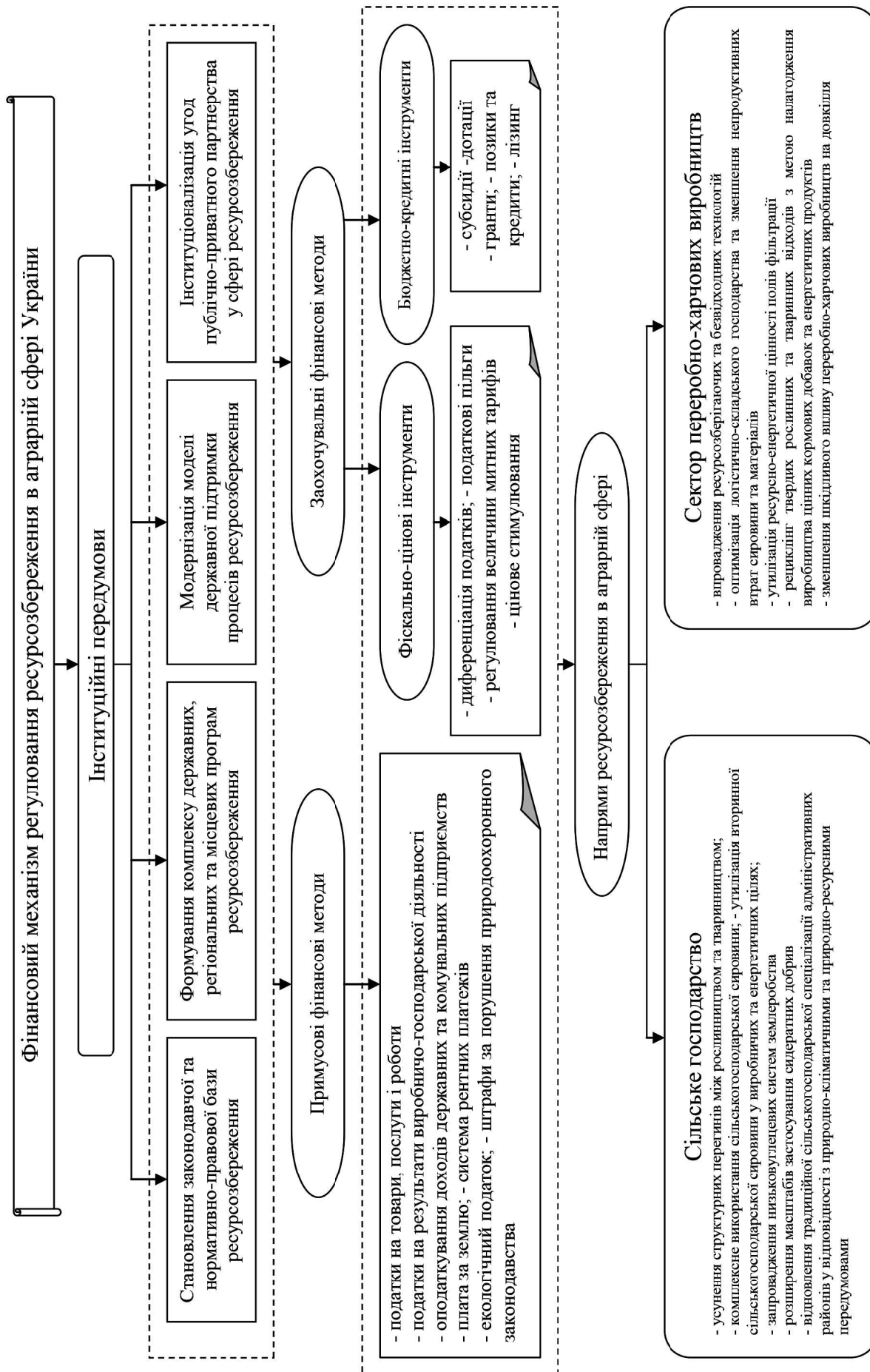

Рис. 1. Інституційно-системна характеристика та цільова спрямованість фінансового механізму регулювання ресурсозбереження в аграрній сфері України

Джерело: розроблено автором.

маси, яка може бути використана для отримання енергії шляхом газифікації. Така енергія дешева, а сам процес її отримання достатньо безпечний і дозволяє в більшості випадків вирішити проблеми складування та утилізації відходів [4].

Враховуючи багатокомпонентний характер активізації процесів економіки сільськогосподарської сировини і її комплексного використання, доцільно стверджувати, що фінансовий механізм регулювання ресурсозбереження в аграрній сфері України має базуватися на комплексі базових передумов, котрі визначають специфікацію форм, методів та джерел прямої та непрямой бюджетної підтримки сільськогосподарських товаровиробників та суб'єктів агропродовольчого підприємництва, а також застосування регуляторів стимулювання процесів раціонального використання первинної матеріальної сировини та утилізації вживаних природних ресурсів (рис. 1).

В спектрі базових інституційних передумов формування фінансового механізму регулювання ресурсозбереження в аграрній сфері виокремлюється становлення законодавчої та нормативно-правової бази ресурсозбереження. Така база має бути доповнена законодавчими та нормативно-правовими положеннями, котрі розширюють права та повноваження органів місцевого самоврядування в частині підтримки та взаємодії з суб'єктами аграрного та агропродовольчого підприємництва щодо фінансово-інвестиційного забезпечення проєктів утилізації вторинної та вживаної сільськогосподарської сировини та харчових відходів з метою виробництва готових продуктів виробничого та енергетичного спрямування.

Як показує передовий вітчизняний досвід активізації процесів ресурсозбереження у різноманітних сегментах національного господарства, в першу чергу в аграрній сфері, набуває прискорених темпів за умов належного інституційного забезпечення формування комплексу державних, регіональних та місцевих програм. Реалізація державних програм має передбачати комплекс фінансових преференцій для підвищення рівня зацікавленості суб'єктів аграрного підприємництва, в першу чергу великих агропромислових об'єднань, щодо утилізації відходів сільськогосподарського виробництва та некондиційної сільськогосподарської сировини, а не їх механічного продажу за кордон.

В частині посилення стимулюючого впливу на процеси активізації ресурсозбереження в сільському господарстві та секторі переробно-харчових виробництв вагомим значенням набуває модернізація моделі державної підтримки ресурсозберігаючих процесів в аграрній сфері України. Водночас мотивувати сільськогосподарських товаровиробників перетворювати малоліквідну та некондиційну сільськогосподарську сировину у готову продукцію з високою доданою вартістю здатна прозора система державної підтримки процесів ресурсозбереження на основі використання фінансових та майнових стимулів.

Ключовою інституційною передумовою формування фінансового механізму регулювання розвитку аграрної сфери виступає інституціоналізація угод публічно-приватного партнерства. Необхідним є розши-

рення специфікації угод публічно-приватного партнерства, котрі можуть укладатися щодо заготівлі, сортування та переробки відходів сільськогосподарського виробництва та відходів переробно-харчових виробництв.

Перераховані інституційні передумови виступають відправним пунктом застосування двох основних груп методів регуляторного впливу на сільськогосподарських товаровиробників. Перша група — примусові фінансові методи, друга група — заохочувальні фінансові методи. Примусові фінансові методи представлені податками, зборами та іншими обов'язковими платежами, котрі надходять у публічні бюджетні та позабюджетні фонди.

Примусові фінансові методи впливу на процеси активізації ресурсозбереження виконують в основному фіскально-регулюючу, а не стимулюючу функції і тому мають доповнюватися заохочувальними фінансовими методами. Заохочувальні фінансові методи мають охоплювати фіскально-цінові та бюджетно-кредитні інструменти. В умовах в цілому завищеного фіскального тиску на суб'єкти виробничо-господарської діяльності дієвим заохочувальним активізацією ресурсозбереження методом виступає диференціація податків. Певним рівнем заохочення відзначаються також податкові пільги, котрі дадуть можливість нарощувати внутрішні джерела інвестиційного забезпечення проєктів запровадження методів та технологій ресурсозбереження, особливо в частині утилізації вторинної природної сировини з метою виробництва продуктів енергетичного спрямування.

Як показує передова іноземна практика доволі дієвий вплив на процеси активізації процесів ресурсозбереження здійснює застосування бюджетних інструментів стимулювання впровадження ресурсозберігаючих технологій. До таких інструментів доцільно віднести субсидії та дотації, які даватимуть можливість уникати збитковості при виробництві низьколіквідних, але стратегічно важливих продуктів виробничого та енергетичного спрямування на основі використання ресурсозберігаючих методів та технологій. Такого роду дотації та субсидії сприятимуть виробництву різноманітних видів енергії та біологічного палива, необхідних для забезпечення енергетичних потреб об'єктів комунальної та соціальної інфраструктури.

Невисокий рівень ефективності реалізації ресурсозберігаючих проєктів в аграрній сфері України значною мірою пов'язаний з млявим входженням на ринок позикового капіталу суб'єктів аграрного та агропромислового підприємництва в частині залучення кредитних ресурсів для реалізації ресурсозберігаючих проєктів. Інституціоналізація інструментів компенсації фінансово-банківським установам частини процентних ставок зробить привабливим для суб'єктів аграрного та агропромислового підприємництва отримання кредитних ресурсів, необхідних для придбання високотехнологічного обладнання, необхідного для оновлення парку основних фондів, що відзначатимуться нижчим рівнем ресурсо- та енергомісткості і забезпечуватимуть прийнятний рівень конкурентоспроможності готової продукції.

Перераховані примусові та заохочувальні фінансові методи регулювання ресурсозбереження мають бути

зорієнтовані як на сферу сільського господарства, так і на сектор переробно-харчових виробництв. Зокрема, прискорення процесів реалізації ресурсозберігаючих проєктів у сільськогосподарського виробництві дасть можливість поступово усувати структурні перегиби, котрі існують між рослинництвом та тваринництвом і були зумовлені надмірною експортною орієнтованістю виробництва окремих сільськогосподарських культур. Налагодження виробництва цінних кормових добавок на основі утилізації відходів сільськогосподарського виробництва та сектору переробно-харчових виробництв дасть змогу перманентно нарощувати кормову базу для окремих видів тваринництва.

Запровадження ресурсозберігаючих технологій у сфері первинної та поглибленої переробки сільськогосподарської сировини сприятиме підвищенню рівня комплексності її використання через налагодження індустрії вилучення ресурсної цінності різноманітних видів рослинних та тваринних відходів. Застосування технологій ґрунтозахисного землеробства дасть змогу скоротити втрати гумусу і виконати вимоги міжнародних природоохоронних конвенцій щодо мінімізації негативного впливу на кліматичні процеси.

Активізація ресурсозберігаючої діяльності у секторі переробно-харчових виробництв на порядки прискорить процеси запровадження маловідходних та безвідходних технологій, що збільшить потужності циркулярної економіки у переробному сегменті аграрної сфери. Масове запровадження ресурсозберігаючих технологій забезпечить оптимізацію логістично-складського господарства та створить передумови для зменшення непродуктивних втрат сировини та матеріалів, що виступає вагомою конкурентною перевагою в сучасних умовах загострення конкурентної боротьби на ринках готових харчових продуктів та продуктів промислового призначення, виготовлених на основі переробки сільськогосподарської сировини. Ключовим елементом активізації ресурсозберігаючої діяльності у секторі переробно-харчових виробництв виступає розбудова індустрії утилізації ресурсно-енергетичної цінності полів фільтрації, що крім вагомego економічного ефекту дасть змогу отримати і вагомий екологічний ефект.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Дослідження показали, що перспективна модель фінансового механізму регулювання ресурсозбереження в аграрній сфері України базується на комплексі інституційних передумов (нормативно-правове забезпечення, державні, регіональні та місцеві програми ресурсозбереження, модель державної підтримки процесів ресурсозбереження, угоди публічно-приватного партнерства) і передбачає застосування комплексу примусових та заохочувальних фінансових інструментів з метою активізації ресурсозберігаючої діяльності суб'єктів аграрного бізнесу та суб'єктів агропромислового підприємництва.

Виходячи з передової іноземної практики, можна стверджувати, що особливо вагоме значення для активізації процесів ресурсозбереження мають заохочувальні фінансові методи. Такі методи охоплюють фіскально-цінові та бюджетно-кредитні інструменти. У

спектрі фінансово-цінових інструментів виокремлюються: диференціація податків, податкові пільги, регулювання величини митних тарифів, цінове стимулювання. Бюджетно-кредитні інструменти охоплюють: субсидії, дотації, гранти, позики, кредити, лізинг. Перераховані інструменти через їх поєднання мають використовуватися для стимулювання процесів активізації процесів ресурсозбереження у сільському господарстві та секторі переробно-харчових виробництв.

Цільова спрямованість інструментально-методологічного забезпечення фінансового механізму регулювання ресурсозбереження в аграрній сфері полягає в створенні системи стимулів для суб'єктів аграрного та агропромислового підприємництва в частині економії первинної сільськогосподарської сировини та результативної утилізації вживаних природних ресурсів.

Література:

1. Вдовенко І.С. Фінансові механізми забезпечення розвитку підприємств аграрного сектору економіки: особливості та недоліки. Підприємництво та інновації. 2020. № 15. С. 88—92.
2. Заставний Ю.Б. Органічне сільськогосподарське виробництво як пріоритетний напрям розвитку сільських домогосподарств: фінансово-економічні аспекти. Агросвіт. 2020. № 7. С. 125—132.
3. Квасниця О., Неклюдова Т. Вдосконалення фінансового механізму у розвитку аграрного сектору. Світ фінансів. 2020. № 3. С. 139—152.
4. Лось Л.В., Романишин Л.В., Голубенко А.А., Циценкова А.А. Перспективи розширення використання обладнання для газифікації біомаси в умовах сільських господарств Полісся. Збірник наукових праць Вінницького національного аграрного університету. Серія: Технічні науки. 2012. Вип. 10 (1). С. 66—68.
5. Танклевська Н.С., Ярмоленко В.В., Синенко О.О. Модернізація фінансового механізму у сфері регіонального агробізнесу. Агросвіт. 2020. № 15. С. 11—17.

References:

1. Vdovenko, I.S. (2020), "Financial mechanisms for ensuring the development of enterprises in the agrarian sector of the economy: features and shortcomings", *Pidpryemnytstvo ta innovatsii*, vol. 15, pp. 88—92.
 2. Zastavnyy, Y. (2020), "Organic agricultural production as a priority direction of development of rural households: financial and economic aspects", *Agrosvit*, vol. 7, pp. 125—132.
 3. Kvasnytsia, O. and Nekliudova T. (2020), "Improvement of the financial mechanism in the development of the agrarian sector", *Svit finansiv*, vol. 3, pp. 139—152.
 4. Los', L.V. Romanyshyn, L.V. Holubenko, A.A. and Tsyvenkova, A.A. (2012), "Prospects for expanding the use of equipment for biomass gasification in the conditions of Polissia agriculture", *Zbirnyk naukovykh prats' Vinnyts'koho natsional'noho ahrarnoho universytetu. Seriya: Tekhnichni nauky*, vol. 10 (1), pp. 66—68.
 5. Tanklevskaya, N. Yarmolenko, V. and Sinenko, O. (2020), "Modernization of the financial mechanism in the field of regional agrobusiness", *Agrosvit*, vol. 15, pp. 1117.
- Стаття надійшла до редакції 13.08.2024 р.*